

ارزیابی جایگاه گردشگری در اقتصاد روستایی

مطالعه موردی: دهستان مریدان، بخش کومله، شهرستان لنگرود

ناصر رضائی^۱

فرزاد میرزایی قلعه^۲

رحمت الله منشی زاده^۳

تاریخ دریافت مقاله: ۹۵/۰۷/۰۴

تاریخ پذیرش مقاله: ۹۶/۰۲/۰۲

چکیده

گردشگری روستایی به عنوان یکی از راهبردهای توسعه روستایی و به منزله نمادی از هویت فرهنگی و یکی از منابع مهم کسب درآمد و اشتغال‌زایی در امر برنامه‌ریزی مورد توجه ویژه است. یکی از قطب‌های مهم گردشگری کشور استان گیلان در حوزه جنوبی دریای خزر می‌باشد که از بافت روستایی متنوع و جذابی برخوردار است. پژوهش حاضر که با هدف ارزیابی جایگاه گردشگری در متنوع‌سازی اقتصاد روستایی و بسترسازی برای توسعه پایدار روستایی تهیه شده است؛ تلاش دارد که با مطالعه جامع دهستان مریدان از توابع استان گردشگر پذیر گیلان، تبیینی از نقش گردشگری در توسعه و تحول اقتصاد روستایی ارائه نماید تا با توجه به امکانات، توانایی‌ها و محدودیت‌های موجود، راهکار مناسبی برای توسعه گردشگری روستایی در منطقه مورد مطالعه ارائه دهد. در پژوهش حاضر با روش توصیفی-تحلیلی و پیمایشی؛ ضمن بیان نقش و اهمیت گردشگری روستایی، اثرات و پیامدهای اقتصادی گردشگری در روستاهای دهستان مریدان، مورد مطالعه قرار گرفته است. به منظور تعیین ارتباط بین متغیرها از روش آمار استنباطی کای دو (chi-square) از نرم افزار آماری SPSS با حجم نمونه ۳۱۸ نفر استفاده شد. نتایج حاصله نشان می‌دهد که گردشگری توانسته در ساختار اقتصاد روستایی این منطقه تأثیرگذار باشد، به صورتی که در امر تأثیرگذاری گردشگری بر شاخص اشتغال، با میانگین ۴/۷ و در شاخص افزایش درآمد با میانگین ۴/۴۲ حاکی از تأثیرات مثبت گردشگری است؛ لذا ایجاد زمینه‌های اشتغال، افزایش سطح درآمد خانوارهای محلی، جلوگیری از مهاجرت جوانان و تنوع فعالیت اقتصادی در ناحیه، از مهمترین اثرات اقتصادی گردشگری روستایی در این دهستان ارزیابی می‌شود.

واژه‌های کلیدی: گردشگری، اقتصاد، اقتصاد روستایی، توسعه روستایی، دهستان مریدان.

۱- استادیار پژوهشکده گردشگری، پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری (نویسنده مسئول) hiwa865@gmail.com
۲- دانشجوی دکتری برنامه‌ریزی فضایی کارآفرینی مناطق روستایی، دانشکده علوم زمین، دانشگاه شهید بهشتی mirzaee_farzad@yahoo.com
۳- دانشیار گروه جغرافیای انسانی، دانشکده علوم زمین، دانشگاه شهید بهشتی r-monshizadeh@sbu.ac.ir

۱- مقدمه

و با توجه به اینکه در کشورمان حدود ۳۰ درصد از جمعیت، در مناطق روستایی زندگی می‌کنند و کشاورزی به تنهایی نمی‌تواند اشتغال و درآمد کافی برای جمعیت روستایی فراهم آورد، تلاش برای گسترش گردشگری روستایی به منظور توسعه اقتصادی و اجتماعی روستاها امری ضروری به نظر می‌رسد (اردستانی، ۱۳۸۱: ۴۱).

با توجه به توسعه بی‌رویه شهرنشینی در کشورمان و افزایش مشکلات ناشی از شهرنشینی جدید و همچنین خالی شدن روستاها و سرازیر شدن جمعیت آنها به شهرها، جا دارد که با شناسایی حساب شده توان‌ها و پتانسیل‌های گردشگری در نواحی مختلف کشور از جمله نواحی روستایی، اقدامات، سیاست‌ها و برنامه‌های مفیدی جهت استفاده بهینه از این توانمندی‌ها صورت گیرد، تا با رونق و گسترش نواحی گردشگری پذیر روستایی، به پویایی جمعیت و اقتصاد این نواحی کمک شده و تا اندازه‌ای از بار مشکلات و مسائلی که شهرها و روستاهای ما گریبان‌گیر آن هستند، کاسته شود. برای تعیین نقش گردشگری در توسعه اقتصاد روستاها، نیاز به ارزیابی اثرات این پدیده بر محیط درونی و بیرونی روستاها وجود دارد. در این پژوهش تلاش بر این است که با مطالعه جامع در دهستان مریدان، تبیین نقش گردشگری در توسعه و تحول توسعه روستایی صورت گیرد و عوامل و فاکتورهای مؤثر بر توسعه روستایی مورد ارزیابی قرار گرفته و در نهایت با توجه به امکانات و توانایی‌ها و محدودیت‌های موجود، راهکار مناسبی برای توسعه گردشگری در نواحی روستایی مورد مطالعه ارائه گردد.

دهستان مریدان از روستاهای فعال در حوزه کشاورزی است که امورات و درآمد بیشتر ساکنین آن از راه زراعت، دامداری و باغداری تأمین می‌گردد. با این حال به نظر می‌رسد که درآمدهای کشاورزی پاسخگوی نیازهای مردم دهستان نمی‌باشد. لذا گردشگری می‌تواند نقش درآمد جایگزین را در این دهستان ایفا نماید. ارزیابی ویژگی‌ها و توان‌های گردشگری روستایی، در شناسایی نقاط ضعف و قوت و همچنین فرصت‌ها و تهدیدهای حوزه گردشگری

گردشگری پدیده‌ای است کهن که از دیرباز در جوامع انسانی وجود داشته است و به تدریج در طی مراحل تاریخی مختلف به موضع فنی، اقتصادی، اجتماعی و اکولوژیکی کنونی خود رسیده است (رضوانی، ۱۳۷۴: ۲۷). امروزه گردشگری به منزله نمادی از هویت فرهنگی و یکی از منابع مهم کسب درآمد و اشتغال‌زایی است. این فعالیت با رونق بخشی به فعالیت‌های دیگر امروزه به عنوان یکی از مهمترین فعالیت‌های اقتصادی- اجتماعی در بسیاری از کشورها محسوب می‌شود. گردشگری علاوه بر درآمدزایی، نقش ارزنده‌ای در توسعه فرهنگی و معرفی شاخص‌های فرهنگی هر جامعه دارد. همزمان با توسعه گردشگری در جهان، اندیشه پایه‌گذاری گردشگری روستایی^۱ به عنوان یکی از اشکال گردشگری به منظور بازدید از مناطق روستایی، در ابتدا در اثر صنعتی شدن و شهرنشینی سریع جوامع غربی طی قرن ۱۹ در کنار مجموعه عواملی چون توسعه حمل و نقل، افزایش نسبی درآمد خانوارها و توجه بیشتر به گذران اوقات فراغت در حومه روستاهای اطراف شهرها پدید آمد. در نیمه دوم قرن بیستم در بسیاری از کشورهای اروپایی گردشگری روستایی به عنوان راهکاری مطمئن برای توسعه متعادل جوامع روستایی قلمداد شد (ازکیا، ۱۳۸۳: ۱۸). گردشگری روستایی می‌تواند در کنار اقتصاد کشاورزی در جوامع روستایی، موجب افزایش تولید و درآمد روستائیان گردد. بسیاری از محققین معتقدند که توسعه گردشگری می‌تواند توسعه روستایی را به همراه آورد و بین دو مقوله «توسعه گردشگری و توسعه روستایی» نوعی تعامل و همکاری دو جانبه وجود دارد (شارپلی، ۱۳۸۰: ۳۶). بدین ترتیب رونق و مدیریت بهینه گردشگری در نواحی روستایی یکی از راهبردهای توسعه روستایی است. با توجه به اینکه کشور ایران از حیث جاذبه‌های طبیعی، فرهنگی و تاریخی و دارا بودن روستاهای متنوع و جذاب، دارای پتانسیل‌های بسیار قوی در بین کشورهای جهان است

^۱- Rural Tourism

بخشی از جامعه روستایی از فعالیت‌های کشاورزی به دلیل نداشتن زمین یا عدم درآمد کافی برای این گروه از یک طرف و وجود توان‌های گردشگری در این دهستان و زمینه‌های فعالیت‌های گردشگری برای بخش خدماتی روستاها، موجب تغییر نگاه مردم و مسئولان از کشاورزی به سوی فعالیت‌های خدماتی از جمله گردشگری شده است. بنابراین توجه به توان‌های گردشگری دهستان، از یک طرف موجب ایجاد تنوع اشتغال و افزایش تعداد شاغلین در بخش کشاورزی شده و کیفیت محصولات کشاورزی را افزایش می‌دهد و از طرف دیگر موجب ایجاد بازساخت در فعالیت‌های اقتصادی روستاها شده و میزان درآمد و نوع اشتغال برخی از گروه‌های روستایی دهستان را که در بخش کشاورزی شرایط فعالیت نداشته یا درآمد کافی ندارند، به سمت فعالیت‌های گردشگری کشانده و یک درآمد و اشتغال مکمل در کنار فعالیت‌های کشاورزی ایجاد خواهد کرد. از طرف دیگر، گسترش فعالیت‌های گردشگری، زمینه را برای فعالیت گروه‌های سنی و جنسی مختلف روستاها، به ویژه گروه زنان و کودکان فراهم می‌نماید. ضمن این که اشتغال و درآمد گروه‌های سنی و اقتصادی و اقشار مختلف مردم، موجب کاهش فقر در جامعه روستایی نیز خواهد شد (همایون، ۱۳۷۸). بنابراین ضرورت پژوهش در حوزه اثرات گردشگری در این دهستان برای توسعه اقتصاد روستایی در آینده، محسوس می‌باشد. با توجه به موارد گفته شده، هدف این پژوهش، شناسایی توان‌های گردشگری دهستان مریدان و ارزیابی اثرات توسعه گردشگری بر روند توسعه اقتصاد روستایی این دهستان است. این ارزیابی‌ها باید در شاخص‌های مختلف صورت گرفته و میزان اثرات در هر شاخص معین گردد. هدف نهایی این ارزیابی‌ها، شناسایی میزان توزیع عادلانه درآمدها و کاهش نابرابری‌های اقتصادی در روستاهای این دهستان و همچنین برنامه‌ریزی اصولی برای بهره‌برداری و استفاده بهینه از توان‌های گردشگری برای توسعه پایدار است.

همانند هر پژوهشی، این پژوهش در پی پاسخگویی

دهستان مریدان، نقش مؤثری خواهد داشت. یکی از مهمترین نقش‌هایی که گردشگری می‌تواند در توسعه اقتصاد روستاها ایفا نماید، نقش بازساختی در اقتصاد دهستان می‌باشد (جان‌لی، ۱۳۸۷: ۹۰). این بازساخت در اشتغال نیز رخ می‌دهد، به گونه‌ای که توسعه گردشگری در روستا می‌تواند با تنوع اشتغال در بخش کشاورزی و همچنین در بخش صنعتی و سایر فعالیت‌های خدماتی همراه گردد و به تدریج بخشی از مردم روستا می‌توانند از فواید خدمات و فعالیت‌های گردشگری به عنوان مکملی برای فعالیت‌های کشاورزی بهره‌مند گردند و این مورد برای گروهی از افراد فاقد زمین و آب می‌تواند بسیار مفید باشد. درآمد و اشتغال از مقوله‌های مهم کشاورزی هستند و به عنوان شاخص‌های مهم گردشگری مطرح می‌گردند. بنابراین برای ارزیابی اثرات گردشگری بر اقتصاد روستایی، بایستی شاخص‌های گردشگری مهم را شناسایی و مورد بررسی قرار داد (فراهانی، ۱۳۸۵).

در این پژوهش، دو شاخص اصلی درآمد خانوارها و اشتغال برای ارزیابی اثرات گردشگری انتخاب شده است. شاخص درآمد خانوارها به میزان سهم هر خانوار از درآمدها و نتایج گردشگری در دهستان می‌باشد و اینکه روستائیان از چه میزان درآمد ماهانه یا سالانه از امور و خدمات گردشگری به صورت مستقیم و غیرمستقیم برخوردار هستند. این درآمد می‌تواند از طریق دخالت مستقیم خانوارها در گردشگری به عنوان فروشنده محصولات کشاورزی یا اجاره دهنده خانه‌ها به گردشگران و غیره حاصل گردد. شاخص اشتغال نیز به تنوع اشتغال و افزایش تعداد شاغلین در گروه‌های مختلف شغلی اشاره دارد. بنابراین بررسی و ارزیابی این دو شاخص در دهستان، می‌تواند گویای وضعیت کلی اثرات توسعه گردشگری در فعالیت‌های اقتصادی دهستان مریدان باشد.

ضرورت پژوهش و بررسی این پژوهش در دهستان، با محوریت عدم پاسخگویی فعالیت‌های کشاورزی به نیازهای اقتصادی مردم مربوط می‌شود. دهستان مریدان به عنوان منطقه‌ای با محوریت کشاورزی شامل زراعت، باغداری و دامداری شناخته شده است، با این حال آسیب‌پذیری

روستایی در چین پرداخته و به نقش مثبت آن‌ها اشاره داشته‌اند.

- پارک و یون (۲۰۰۹)، گردشگری روستایی در کره جنوبی را بررسی کرده و یک بخش‌بندی از گردشگری روستایی این کشور ارائه دادند. یک برآورد خود محورانه، در چهار روش زبانی از ۲۵۲ گردشگر در منطقه مورد مطالعه، یک مدل بر اساس دسته‌بندی عوامل که چهار بخش متمایز را مشخص کرده است: گردشگری جستجوی خانواده‌های کنار هم، گردشگری ناکارآمد، گردشگرانی که در جستجوی همه چیز هستند و گردشگران ماجراجو و علمی.

- دیمیتروسکی و همکاران (۲۰۱۲) به بررسی ارتباط بین گردشگری روستایی و توسعه منطقه‌ای در منطقه گروتا در صربستان پرداختند. نتایج حاکی از ورود گردشگران حرفه‌ای آشنا با تفریحات و جاذبه‌های گردشگری با درآمد متوسط و تحصیلات و فرهنگ بالا می‌باشد.

- ابراهیمی (۱۳۷۶) با تأکید بر ویژگی‌های فرهنگی و ارزشی گردشگری و مدیریت بازاریابی استراتژیکی تأکید می‌کند و بیان می‌دارد که برای نیل به توسعه متوازن، مزایا و هزینه‌های اقتصادی اجتماعی، فرهنگی و محیطی باید مورد ملاحظه قرار گیرد. علاوه بر این در مقاله فوق سعی شده تا تعداد زیادی از مقیاس‌های کنترلی به عنوان استاندارد، مقررات و خط مشی‌ها در سطح محلی و منطقه‌ای بیان گردد.

- شریف‌زاده و مرادی نژاد (۱۳۸۱) در مقاله‌ای تحت عنوان «توسعه پایدار و گردشگری روستایی» بر نقش گردشگری در توسعه پایدار اقتصادی و اجتماعی نواحی روستایی تأکید کرده و همچنین آنها در این مقاله فوق اشاره دارند که گردشگری روستایی می‌تواند نقش عمده‌ای در توسعه منابع انسانی و متنوع نمودن بخش کشاورزی و توسعه اقتصادی و همچنین ایجاد فرصت‌های جدید در ارتباط تنگاتنگ با سایر بخش‌های اقتصادی ایفا نماید و در این رابطه می‌توان با سیاست‌گذاری و سرمایه‌گذاری مطلوب، به اهداف و دستاوردهای مذکور برای گردشگری در رویه‌ای پایدار نائل آمد.

به چالش‌هایی است که در ذهن محققین شکل گرفته؛ و سؤالات تحقیق نیز در راستای ضرورت‌ها و اهداف تحقیق موجودیت یافته‌اند (بهمروز، ۱۳۷۸: ۲۳). سؤال اصلی این پژوهش در حوزه ارزیابی اثرات توسعه گردشگری بر دو شاخص مهم اقتصادی این پژوهش یعنی «درآمد و اشتغال» است. چالش عمده این پژوهش این است که آیا توسعه فعالیت‌های گردشگری و تعداد گردشگران، نقشی در توسعه اقتصادی روستا از منظر درآمد و اشتغال داشته است؟ جهت پاسخ به این سؤال بایستی وضعیت این شاخص‌ها در منطقه مورد مطالعه را سنجید. بنابراین سؤال اصلی این پژوهش به صورت زیر مطرح می‌گردد:

- توسعه فرایندها و فعالیت‌های گردشگری در دهستان مریدان، چه تأثیراتی بر میزان درآمد و وضعیت اشتغال روستاهای این دهستان داشته است؟

- برای تعیین دقیق و تبیین منطقی اهداف تحقیق تدوین فرضیه الزامی می‌باشد (ایران‌نژاد پاریزی، ۱۳۸۲: ۳۷) لذا فرضیه پژوهش حاضر این چنین خواهد بود:

- به نظر می‌رسد توسعه گردشگری، اثرات مثبتی بر وضعیت درآمد و اشتغال روستائیان دهستان مریدان داشته است.

در حوزه مطالعات مرتبط با گردشگری روستایی و اثرات گردشگری بر اقتصاد روستایی، مطالعات متعددی در سطوح داخلی و بین‌المللی صورت گرفته است:

- لولوف و همکاران (۱۹۹۴) به ارزیابی تلاش‌های صورت گرفته در حوزه گردشگری روستایی آمریکا پرداخته‌اند. این مقاله بر پایه برآورد محاسبات برنامه‌های گردشگری روستایی ایالت‌های تحت حمایت که به وسیله تلقن در سال ۱۹۹۱ انجام شده، ارائه شده است. تحلیل‌ها نشان می‌دهد که ۳۰ ایالت، برنامه گردشگری ویژه نواحی روستایی را در دست اجرا داشتند، ۱۴ ایالت فقط بخشی از برنامه‌های گردشگری آنها مربوط به روستا بود و ۶ ایالت دیگر هیچ بخش و مؤلفه‌ای از روستاها در برنامه خود ارائه ندادند.

- آقایان یینگ و زو (۲۰۰۷) به بررسی نقش دولت، جامعه و سرمایه‌های درونی و بیرونی در توسعه گردشگری فرهنگی

داشتن ارتباط و معناداری بین متغیرهای متغیر نگرش ساکنان با متغیرهای سن، درآمد، میزان وابستگی به گردشگری، میزان ارتباط با گردشگران و درک اثرات می‌باشد.

۲- روش پژوهش

روش پژوهش در مقاله حاضر به صورت مجموعه‌ای از روش‌های توصیفی-تحلیلی است. جمع‌آوری اطلاعات از طریق مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی و آمارهای سازمان‌ها و ادارات مرتبط و مطالعات پیمایشی و میدانی با استفاده از پرسشنامه و مصاحبه صورت گرفته است.

با توجه به جامعه آماری پژوهش، برآورد حجم نمونه مورد نیاز برای اجزای جامعه آماری که خانوارهای محلی را شامل می‌شد، با سطح اطمینان ۹۵٪ از فرمول کوکران محاسبه گردید. به این ترتیب حجم نمونه $n=318$ تعیین شد.

در رابطه جامعه آماری خانوار محلی، در مجموع ۳۱۸ نفر از بین افراد ساکن در ۱۱ روستا با تقریب هر ۲۰ خانوار ساکن، یک پرسشنامه در نظر گرفته شد. اما در عین حال برای روستاهای کم جمعیت (زیر ۱۰۰ خانوار) نیز حداقل ۵ پرسشنامه خانوار تهیه گردید. پرسشنامه‌ها به کمک اعضای شورای اسلامی محلات در اختیار سرپرست خانوارها قرار گرفته و پس از تکمیل، جمع‌آوری گردید. جهت بررسی یافته‌های این پژوهش از آمار توصیفی و آمار استنباطی استفاده شده است، بدین ترتیب که اطلاعات جمع‌آوری شده در جدول‌های توزیع فراوانی وارد شده و با استفاده از آمار توصیفی، میانگین انحراف معیار برای کلیه موارد تعیین شده است، سپس به منظور تعیین ارتباط بین متغیرها از آمار استنباطی کای دو (chi-square) استفاده گردید.

۳- قلمرو پژوهش

حال در مورد قلمرو پژوهش باید گفت: دهستان مریدان یکی از دهستان‌های شهرستان لنگرود در شرق استان گیلان که از جانب شمال با دهستان‌های دریاسر و دیوشل، از سمت جنوب با دهستان‌های اطاقور و لات‌لیل، از شرق با شهرستان

افتخاری و قادری (۱۳۸۱) به بررسی نقش گردشگری روستایی در توسعه روستایی پرداخته و به صورت کلی این نقش‌ها و اثرات را شناسایی کرده‌اند. این اثرات در بخش‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی، سیاسی و فرهنگی و غیره ارائه شده است.

- شاپورآبادی و تقوایی (۱۳۸۱) در تحقیقی در حوزه توسعه مناطق برخوردار از گردشگری روستایی، تلاش می‌کنند تا مزایای گردشگری و نقش آن در ایجاد اشتغال و توسعه صنایع دستی و همچنین نقش تعاون در مشارکت و توسعه را بررسی کرده و سپس جاذبه‌های گردشگری منطقه برخوردار اصفهان از جمله قالیبافی، صنایع دستی، جاذبه‌های کویری، کبوترخانه، مساجد و غیره را معرفی نموده و در نهایت ضمن ارائه یک الگو برای ایجاد و توسعه گردشگری در روستاها، از طریق تشکیل تعاونی‌ها، موجبات توسعه منطقه را فراهم آورند.

- قادری (۱۳۸۲) در رساله دکتری تحت عنوان «گردشگری و توسعه روستایی پایدار»، ضمن بیان این سؤال که گردشگری روستایی چه نقش و اثری در توسعه روستایی و توسعه روستایی پایدار می‌تواند داشته باشد، به بررسی دیدگاه‌ها و نظریات موجود در متون مختلف در سطح جهان در مورد گردشگری، توسعه روستایی و توسعه روستایی پایدار و تحقیقات انجام شده درباره اثرات مختلف گردشگری بر سکونتگاه‌های روستایی در کشورهای مختلف به روش توصیفی و تحلیلی و با استفاده از شیوه کتابخانه‌ای می‌پردازد و در نهایت ابعاد این تأثیرات بر توسعه روستایی را بررسی می‌نماید.

- میرکتولی و مصدقی (۱۳۸۹) نقش گردشگری در توسعه صنایع دستی روستایی در دهستان استرآباد جنوبی گرگان را مورد بررسی قرار دادند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که ۷۶ درصد پرسش‌شوندگان دهستان معتقد بودند که گردشگری اثرات زیادی بر رونق صنایع دستی داشته است.

- همچنین سلیمانی و همکاران (۱۳۸۹) به بررسی نگرش و دیدگاه‌های ساکنان روستاهای شهرستان ایذه در مورد اثرات توسعه گردشگری در سال ۱۳۸۸ پرداختند. نتایج حاکی از

املش و از سمت غرب با شهرستان لاهیجان همسایه است. وسعت این دهستان ۳۲/۵ کیلومتر مربع می‌باشد. این دهستان بر اساس تقسیمات کشوری ۱۳۹۰ جزء بخش کومله شهرستان لنگرود بوده و ۱۱ روستا را با مرکزیت روستای مریدان تحت پوشش دارد (خانی و چوپیان، ۱۳۹۰: ۱۴۷).

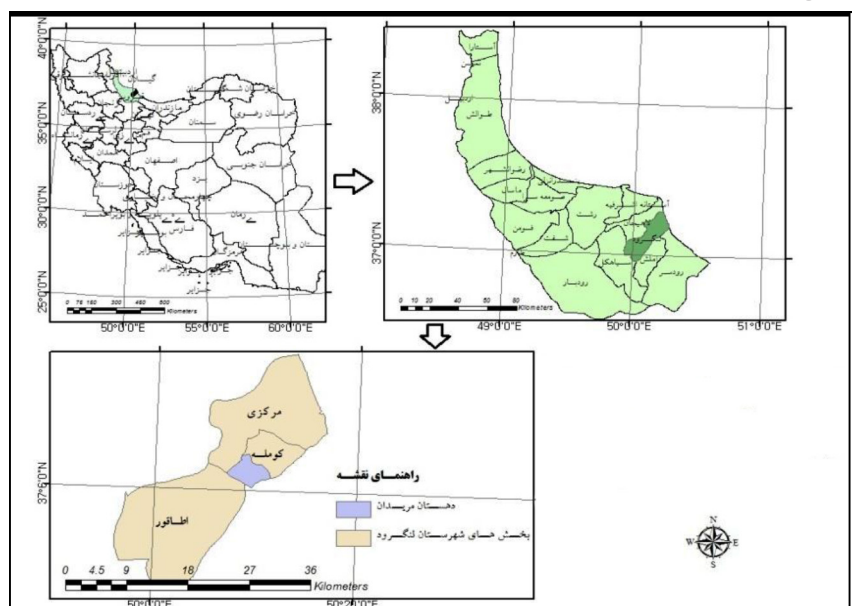
بررسی ساختار طبیعی، اقتصادی، اجتماعی ناحیه مریدان نشان می‌دهد که زراعت، باغداری و دامداری به عنوان فعالیت‌های عمده اقتصادی ناحیه در مجموع از لحاظ اقتصادی مقرون به صرفه نبوده و پاسخگوی نیاز واقعی اکثریت ساکنین روستاها نیست و با توجه به شرایط محیط جغرافیایی و در نظر گرفتن جوانب امر و موقعیت نسبی مریدان، گردشگری می‌تواند مطمئن‌ترین و پربازده‌ترین بخش فعالیت‌های اقتصادی برای روستاییان باشد و لازم است که در راستای شکوفایی این بخش برنامه‌ریزی‌های دقیق و اصولی و آینده‌نگر صورت گیرد.

۴-۱- منابع اقتصادی دهستان مریدان

در دهستان مریدان با توجه به تنوع فعالیت‌های اقتصادی با بهره‌گیری از فضای خاص جغرافیایی منطقه منابع اقتصادی متنوعی در مقایسه با سایر روستاهای کشور وجود دارد که پاسخگویان به سؤالات پرسشنامه به تفکیک به مواردی که در نمودار شماره یک لحاظ گشته است اشاره نموده‌اند. در این میان بیشترین فراوانی به فعالیت‌های مرتبط با بخش زراعت می‌باشد البته زراعت در منطقه کاملاً سنتی و دارای الگوی کشت یکسان می‌باشد و در فراوانی دوم به

۴- یافته‌های پژوهش

بحث برای بررسی اثرات اقتصادی گردشگری در ناحیه مورد مطالعه و تحقق اهداف پژوهش و پاسخگویی به سؤال مطرح شده در کلیات تحقیق و با توجه به فرضیه تحقیق،

نقشه ۱: موقعیت دهستان مریدان در استان گیلان

۴-۲-۲- افزایش درآمد خانوارها

الف) افزایش درآمد خانوارها از طریق اجاره منزل، ویلا و غیره به گردشگران

امروزه اجاره اتاق، ویلا، سوئیت و یا هر شکل دیگر از این قبیل اماکن شخصی به عنوان بخش مهم و اصلی تأسیسات اقامتی مورد نیاز گردشگران، سهم قابل توجهی از بخش اسکان و اقامت گردشگران را به عهده گرفته است. از سویی به عنوان یک منبع درآمد برای تعداد قابل توجهی از خانوارهای محلی ساکن در محلات ۸ گانه شهر و روستاهای پیرامون ایفای نقش می‌کند. بر اساس تحقیقات به عمل آمده توسط نگارندگان و آمارهایی که از طریق شوراهای محلات و شهرداری لنگرود به دست آمده است، در سال ۱۳۹۲ در ایام تعطیلات (نوروز و تابستان) ۳۱۹۵ مورد ویلا، منزل شخصی و سوئیت و اتاقهای اجاره‌ای توسط بخش خصوصی در اختیار مسافران قرار گرفته و با توجه به میانگین ۷۰ شب اجاره در طی سال و قیمت متوسط ۳۰/۰۰۰ تومان برای هر شب، رقمی معادل ۲/۱۰۰/۰۰۰ تومان درآمد عاید صاحبان چنین اماکنی گردیده است.

در زمینه نقش گردشگری در افزایش میزان درآمد سرانه افراد و خانوار، نتایج میدانی حاصل از نظر خانوارهای محلی با میانگین $(\bar{x} = 4/46)$ نیز این موضوع را مورد تأیید قرار می‌دهد. همچنین نتایج آزمون کای دو با sid کمتر از ۰/۰۵، حاکی از تأیید این موضوع می‌باشد.

گردشگری و فعالیت‌های خدماتی مرتبط اشاره شده است؛ این در حالی است که عمر این فعالیت در مقایسه با سایر بخش‌ها بسیار جوان‌تر می‌باشد اما توانسته در منطقه مورد مطالعه جایگاه ویژه‌ای را به دست بیاورد.

۴-۲- اثرات اقتصادی گردشگری در ناحیه مورد مطالعه

گردشگری در نواحی روستایی مورد مطالعه (دهستان مریدان) دارای اثرات اقتصادی قابل توجهی بوده است که یافته‌های تحقیق این موضوع را تأیید می‌نماید. در این پژوهش دو شاخص مهم اقتصادی وضعیت اشتغال و میزان درآمد جامعه روستایی مورد بررسی قرار گرفته است که در ادامه به آنها می‌پردازیم.

۴-۲-۱- ایجاد اشتغال

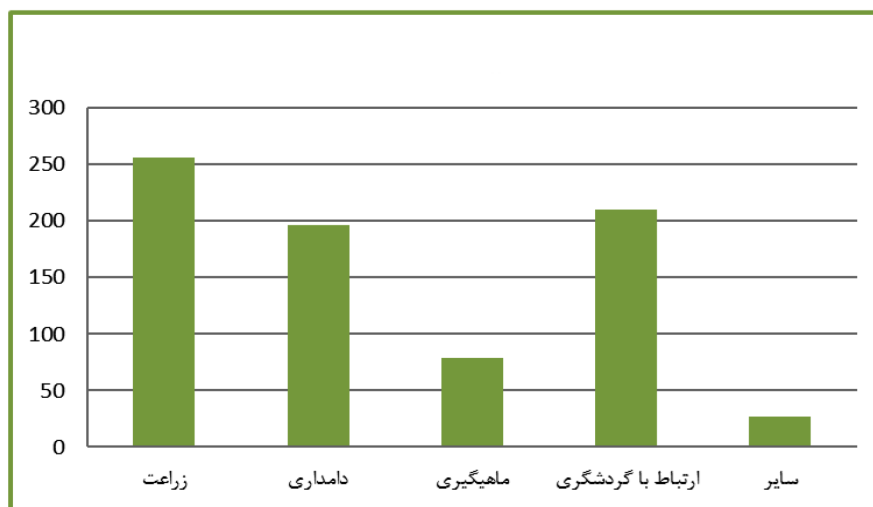
وضعیت اشتغال در بخش‌های سه گانه اقتصادی طی سال‌های ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۰ در جدول زیر نشان داده شده است:

جدول ۱: درصد شاغلین بخش‌های سه گانه اقتصادی

۱۳۹۰	۱۳۸۵	۱۳۸۰	۱۳۷۵	
۱۲/۵	۳۵	۵۶/۵	۶۴	کشاورزی
۲۸	۲۵/۵	۱۹/۷	۱۶/۷	صنعت
۵۹/۵	۳۹/۵	۲۳/۸	۱۹/۳	خدمات

منبع: مرکز آمار ایران، سالنامه آماری گیلان، ۱۳۹۰

نمودار ۱: منابع درآمدی خانوار دهستان مریدان

ب) افزایش درآمد خانوارها به دلیل فروش زمین و سرمایه‌گذاری در بخش‌های مرتبط با گردشگری در دو دهه اخیر و به دنبال فروش اراضی و املاک و همزمان با رونق فعالیت‌های مرتبط با گردشگری، پول و نقدینگی در اختیار تعداد قابل توجهی از افراد قرار گرفت و غالباً نیز توانستند سرمایه نقدی را در همین بخش‌های نوظهور اقتصادی به کار بگیرند و سرمایه‌گذاری کنند. مطابق آمارهای دریافتی و مقایسه آنها با میانگین‌های درآمد $(\bar{x}=4/2)$ نقش و تأثیر مبالغ دریافتی از فروش زمین و

خانوارها با سال‌های قبل، می‌توان به طور قطع و بدون تردید اعلام کرد که متوسط درآمد خانوارهای محلی نسبت به سال‌های قبل از فعال شدن این قبیل مشاغل، به طور قابل توجهی افزایش یافته است و تا حد قابل اطمینانی، سایه شوم فقر مالی از خانوارهای ساکن در شهر و روستاهای منطقه برداشته شده است. در این رابطه می‌توان به پاسخ جامعه آماری خانوارهای محلی استناد نمود که با میانگین

جدول ۲: میانگین درآمد حاصل از حضور گردشگران داخلی در دهستان مریدان

تعداد گردشگران وارد شده به منطقه (نفر)	مدت توقف هر گردشگر به طور متوسط (شبانه‌روز)	جمع توقف گردشگر در منطقه (نفر)	هزینه متوسط هر نفر (گردشگر در شبانه‌روز) (تومان)	جمع کل هزینه‌ها (درآمد منطقه) (تومان)
۳۰۰۰۰	۲	۶۰۰۰۰	۳۰/۰۰۰	۱۸۰۰۰۰۰۰۰

منبع: اداره کل میراث فرهنگی و گردشگری استان گیلان - معاونت گردشگری، مطالعات میدانی، ۱۳۹۲

جدول شماره ۳: اثرات اقتصادی گردشگری در دهستان مریدان بر اساس نظر جامعه نمونه خانوار محلی

نام متغیر	Mean	Std Deviation	Chi-square	df	sig
۱- تأثیر گردشگری بر میزان درآمد خانوارها	۴/۵۵	۰/۴۶	۰/۰۰۰	۳۱۷	۰/۰۰۰
۲- تأثیر اجاره منازل، ویلا، سوئیت به گردشگران بر درآمد خانوارها	۴/۴۲	۰/۴۹	۶۵۵/۶۷	۳۱۷	۰/۰۰۰
۳- تأثیر فروش مواد غذایی و مایحتاج روزمره گردشگران بر درآمد خانوارها	۴/۴۱	۰/۴۱	۶۵۵/۶۷	۳۱۷	۰/۰۰۰
۴- تأثیر افزایش ساخت و ساز و مشاغل مرتبط با آن در نقاط روستایی دهستان	۴/۵۱	۰/۰۰۰	۶۵۵/۶۷	۳۱۷	۰/۰۰۰
۵- تأثیر گردشگری بر جلوگیری از مهاجرت فعالان اقتصادی به بیرون از محدوده دهستان	۴/۴۹	۰/۵۰	۶۵۵/۶۷	۳۱۷	۰/۰۰۰
۶- تأثیر گردشگری در بهبود و توسعه راه‌ها و شبکه‌های حمل و نقل	۴/۶۳	۰/۴۸	۶۵۶/۱۹	۳۱۷	۰/۰۰۰
۷- تأثیر فروش تولیدات روستایی و صنایع دستی بر درآمد خانوارها	۳/۹۳	۰/۹۸	۶۶۲/۹۴	۳۱۷	۰/۰۰۰
۸- تأثیر گردشگران صاحب خانه‌های دوم در مشارکت‌های محلی در جوامع روستایی مورد مطالعه	۴/۲۹	۰/۴۵	۶۶۲/۹۴	۳۱۷	۰/۰۰۰
۹- تأثیر گردشگری در اشتغال‌زایی محلی	۴/۷۸	۰/۴۸	۶۶۲/۹۴	۳۱۷	۰/۰۰۰
۱۰- افزایش میانگین درآمد خانوار به دلیل فروش زمین	۴/۲	۰/۴۷	۶۶۲/۹۴	۳۱۷	۰/۰۰۰
۱۱- تأثیر گردشگری در افزایش قیمت زمین و املاک در محدوده	۴/۵۵	۰/۴۹	۳۱۵/۰۱	۳۱۷	۰/۰۰۰
۱۲- تأثیر گردشگری در افزایش هزینه‌های زندگی در محدوده	۴/۲۹	۰/۴۵	۳۱۵/۰۱	۳۱۷	۰/۰۰۰
۱۳- تأثیر فصلی بودن گردشگری بر درآمد خانوارها	۳/۸۲	۰/۹۶	۳۱۵/۰۱	۳۱۷	۰/۰۰۰
۱۴- تأثیر افزایش قیمت زمین و مسکن بر زندگی خانوارهای کم درآمد محلی به ویژه جوانان فاقد مسکن	۳/۷۶	۰/۹۷	۳۱۵/۰۱	۳۱۷	۰/۰۰۰

به عمل آمده از توسعه گردشگری در کشورهای در حال توسعه، تأثیرات اقتصادی مهم‌تر و چشم‌گیرتر از ملاحظات دیگر است و در حقیقت می‌توان گفت گردشگری به عنوان یک عامل اقتصادی عمده و بسیار مؤثر در سال‌های اخیر مورد توجه فراوان قرار گرفته است.

با رونق گردشگری در یک ناحیه، مقدار معتابهی پول از یک واحد اقتصادی به واحدهای دیگر منتقل می‌شود و به این ترتیب، سکنه بومی پذیرای گردشگر به منبع تازه‌ای از درآمد دست می‌یابند و این امر افزایش توان خرید و رشد اقتصادی و رفاه اجتماعی مردم را در پی خواهد داشت. در این زمینه همچنین نتایج تحقیقات به عمل آمده بیانگر این واقعیت مهم هستند که بین توسعه گردشگری و توسعه روستایی رابطه معنی‌داری وجود دارد و به عبارتی باید گفت این دو مقوله مهم مستقل از هم نیستند، بلکه برهم تأثیرگذارند و می‌توان ادعا نمود که توسعه گردشگری می‌تواند به عنوان راهکاری برای توسعه پایدار روستایی در همان محدوده باشد. برای رسیدن به ارزیابی مطلوب، ابتدا بایستی به آزمون فرضیه پرداخت. در آزمون فرضیه، اطلاعات بدست آمده از طریق جامعه آماری تحقیق - یعنی خانوار محلی - که در قالب متغیرهای اقتصادی، جمع‌آوری و دسته‌بندی شده بود به منظور سطح معنی‌داری و استخراج میانگین‌های رتبه‌ای به کمک آزمون Chi-square مورد ارزیابی قرار گرفتند و از این طریق مهم‌ترین نتایج آزمون فرضیات به شرح زیر استخراج گردید:

(برای آزمون این فرضیه از متغیرهای اشتغال و درآمد از دیدگاه جامعه آماری خانوار محلی استفاده شده است)
ایجاد اشتغال: یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که رشد و گسترش گردشگری در سال‌های اخیر، مشاغل و فعالیت‌های مرتبط با این صنعت اعم از دفاتر مشاور املاک و خرید و فروش، کارگاه‌ها و بنگاه‌های تهیه، تولید و توزیع انواع مصالح ساختمانی و ابزار و یراق، دفاتر مهندسی ساختمان و نقشه‌کشی و صنعت ساختمان و واحدهای تجاری و خدماتی و نیز مشاغل مربوط به گردشگری گسترش چشمگیری

املاک را در افزایش درآمدشان تأیید نموده‌اند. بر اساس آمار، کارگران ساده بالاترین درصد شاغلین دهستان مریدان را به خود اختصاص داده‌اند. در کنار این بخش، میزان اشتغال در بخش خدمات دولتی و همچنین صنایع کارگاهی (تولیدی، صنعتی مرتبط با ساختمان) دارای رشد قابل توجهی بوده است. تعداد شاغلین در بخش امور زیربنایی و فنی نیز قابل توجه است. سوپرمارکت‌ها، دفاتر ساختمانی و فروشگاه‌ها نیز بخشی از اشتغال این دهستان را تشکیل می‌دهند. در مجموع مشاغل خدماتی از قبیل کارگاه‌های مرتبط با خدمات مورد نیاز گردشگری اعم از ساخت و سازها و تأمین کننده قطعات و ابزار مورد نیاز در این بخش از سهم چشم‌گیری برخوردار است و با ۱۹۸ کارگاه ریز و درشت با به کارگیری ۱۱۸۸ نفر در بخش‌های مختلف سهم بالایی در اشتغال‌زایی داشته و به دلیل نیاز منطقه به تولیداتشان از فروش خوبی هم برخوردارند، هر چند میزان درآمد آنها متغیر و نامشخص است، اما از میانگین درآمد سالیانه نسبتاً بالایی برخوردار هستند.

جامعه آماری خانوارهای محلی با میانگین $(\bar{x}=3/93)$ نقش تولیدات روستایی و صنایع دستی را در افزایش درآمد و نیز افزایش اشتغال‌زایی محلی مورد تأیید قرار داده‌اند، در تأیید متغیر دیگری که گردشگری را در اشتغال‌زایی محلی به صورت مختلف تأثیرگذار دیده است نیز، جامعه آماری خانوارهای محلی با میانگین $(\bar{x}=4/78)$ آن را تأیید کرده‌اند.

۵- آزمون فرضیه

می‌دانیم که امروزه گردشگری جایگاه ویژه‌ای در ساختار کلی بسیاری از کشورها پیدا کرده است و علاوه بر تأثیرات فرهنگی و روحی و پاسخگویی به نیازهای اساسی، عده کثیری از ساکنین نواحی پرجمعیت، شلوغ و خسته کننده شهری و آرامش بخشیدن به میلیون‌ها انسان گریزان و متواری از زندگی پرسروصدا و ماشینی، ثمرات اقتصادی عظیمی نیز به بار می‌آورد و موجب انتقال سرمایه‌های کلان از ناحیه‌ای به دیگر ناحیه می‌شود. تا جایی که در اکثر ارزیابی‌های

در رابطه با افزایش درآمد خانوارهای محلی از طریق عرضه و فروش برخی تولیدات روستایی و صنایع دستی به گردشگران نیز، پاسخ‌دهندگان با میانگین ($\bar{x} = 4/41$) و گزینه «زیاد» تأیید کرده‌اند که فروش تولیدات روستایی اعم از صنایع دستی، لبنیات محلی و غیره می‌تواند به عنوان یک منبع درآمد برای برخی خانوارهای روستایی باشد.

همچنین خانوار محلی افزایش درآمد خانوارها از طریق گردشگری را با میانگین ($\bar{x} = 4/55$) تأیید کرده‌اند. در زمینه تأثیر فروش زمین و اراضی در افزایش درآمد و رسیدن به نقدینگی خانوارهای محلی پاسخ‌دهندگان با میانگین ($\bar{x} = 4/55$) نقش آن را تأیید کرده‌اند.

۶- نتیجه‌گیری

انباشت و سرعت نوآوری‌های تکنولوژیکی، در عصر پسامدرن در زیر فشارهای حاصل از این تکنولوژی سبب شکل‌گیری تحولات اجتماعی گردیده است؛ در این میان یکی از تحولات اجتماعی در جهان معاصر پدیدار شدن اوقات فراغت به عنوان یکی از نیازمندی‌های اساسی جوامع معاصر و ملزومی برای تاب آوردن زندگی تحت سیطره تکنولوژی است و همین عاملی برای توسعه گردشگری شده است.

پدیده گردشگری نیز همچون سایر پدیده‌های فضایی مرتبط بین فعالیت‌های انسانی و محیط جغرافیایی می‌تواند در ابعاد مختلف دارای پیامدهایی باشد. لذا در این مقاله تأثیر گردشگری در غالب گردشگری روستایی در توسعه اقتصادی دهستان مریدان از توابع استان گردشگری پذیر گیلان مورد بررسی قرار گرفته شد.

نتایج بررسی وضعیت گردشگری در این منطقه بیانگر وضعیت مطلوب فعالیت خدماتی در منطقه است. در مجموع یافته‌های میدانی این پژوهش و بررسی‌های به عمل آمده نشان می‌دهد که گردشگری در نواحی روستایی مورد مطالعه دارای اثرات اقتصادی قابل توجهی بوده است تا جایی که در بعد اثرگذاری اقتصادی در این محدوده، فعالیت گردشگری مکمل مناسبی برای اقتصاد مبتنی بر

پیدا کرده‌اند و تعداد زیادی از افراد در سن کار و فعالیت، جذب این قبیل مشاغل شده‌اند. اشتغال‌زایی در این محدوده مشتمل بر اشتغال مستقیم و غیرمستقیم می‌باشد. در رابطه با ایجاد اشتغال به عنوان پیامد مثبت گردشگری در محدوده مورد مطالعه، اکثریت خانوار محلی با میانگین ($\bar{x} = 4/8$) و در حد خیلی زیاد به آن پاسخ داده‌اند.

همچنین میزان تأثیرگذاری گردشگری بر ایجاد اشتغال به دلیل افزایش ساخت و سازها و شهرک و ویلاسازی از دیدگاه خانوار محلی با میانگین ($\bar{x} = 4/7$) و در حد «خیلی زیاد» آن را تأیید کرده‌اند. همچنین در رابطه با میزان تأثیرگذاری گردشگری در ایجاد اشتغال و در نتیجه جلوگیری از مهاجرت جوانان و فعالان اقتصادی محدوده مورد مطالعه، خانوار محلی با میانگین ($\bar{x} = 4/49$) و در حد «زیاد» آن را تأیید کرده‌اند.

افزایش درآمدها: افزایش درآمدها به عنوان یکی دیگر از پیامدهای مثبت و تأثیرگذار گردشگری در محدوده مورد مطالعه تحقیق در دهستان مریدان از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.

در رابطه با افزایش درآمد خانوارهای محلی به عنوان دیگر پیامد مهم گردشگری، پاسخ‌دهندگان با میانگین ($\bar{x} = 4/42$) و در حد «زیاد» این مورد را تأیید کرده‌اند.

در رابطه با افزایش درآمد خانوارهای محلی از طریق سرمایه‌گذاری در بخش‌های ساختمان تولید و تأمین و توزیع مصالح ساختمانی و لوازم بهداشتی ساختمان و تأسیسات به عنوان یک مقوله مهم و بسیار چشمگیر و تأثیرگذار که دقیقاً در ارتباط با رونق و شکل‌گیری گردشگری در منطقه است نیز، خانوار محلی با اکثریت و با میانگین ($\bar{x} = 4$) و در حد «خیلی زیاد» نقش گردشگری را در ازدیاد و افزایش ساخت و سازها و مشاغل مربوط به ساختمان‌سازی تأیید کردند که به عنوان منبع مهم درآمدزا برای مجموعه فعالین و دست‌اندرکاران در این بخش اعم از جامعه مهندسين و نقشه‌برداران پیمانکاران، تولید و تأمین و توزیع کنندگان انواع مصالح ساختمانی موردنیاز، کارگران ساده و استادکاران را شامل می‌شود.

راستای توسعه پایدار نواحی روستایی پیشنهادت زیر برای بهبود وضع موجود و تداوم و پایداری گردشگری به عنوان راهی برای برون رفت از مشکلات موجود ارائه می‌گردد:

- تهیه و تصویب طرح جامع گردشگری مناطق و ساماندهی و هدایت گردشگری در چارچوب طرح مصوب.

- نظارت فعال و پی‌گیر بر فعالیت واحدهای اقامتی و اماکن پذیرایی به منظور کنترل سطح قیمت‌ها و کیفیت ارائه خدمات.

- ساماندهی اقامتگاه‌های غیررسمی (خانه‌ها و ویلاهای شخصی اجاره‌ای) به منظور انجام کنترل بر ورود و خروج گردشگران در مناطق.

- توجه به امر تبلیغات و اطلاع رسانی گردشگری به منظور معرفی هرچه بهتر جاذبه‌های گردشگری و در نتیجه جذب گردشگر بسیار مؤثر می‌باشد.

- بهبود خدمات رسانی بین راهی (خدمات بین شهرها و روستاها) - از آنجائی که در داخل محدوده بیشتر مسافرت‌ها با اتومبیل صورت می‌گیرد، لذا ارائه خدمات بین راهی مناسب و نظارت بر آنها از لحاظ کیفیت و قیمت مثل توقفگاه‌ها، پمپ بنزین‌ها، تعمیرگاه‌ها، بانه‌های مخابرات، فروشگاه‌ها و تأمین امنیت جاده‌ها بسیار تأثیرگذار خواهد بود.

- گسترش تورهای دسته‌جمعی برای بازدید از نقاط روستایی با قیمت‌های مناسب، نقش مهمی در ایجاد انگیزه برای مسافرت و تشویق گردشگر داخلی دارد.

- توسعه زیر ساخت‌ها در حوزه فعالیت‌های گردشگری (اقامت، پذیرایی، حمل و نقل، مراکز تفریحی، ...).

- تجدیدنظر در نحوه سرمایه‌گذاری‌ها و بسترسازی برای جلب مشارکت بیشتر بخش خصوصی در زمینه سرمایه‌گذاری‌های موردنیاز گردشگری مناطق.

- برنامه‌ریزی جهت آموزش و ارتقای سطح آگاهی مسئولین و مدیران شهری و روستایی مرتبط با گردشگری.

- ارزیابی آثار منفی گردشگری. تلاش مسئولین و متولیان گردشگری باید بر این مبنا باشد تا با برنامه‌ریزی‌های صحیح و نظارت اصولی، منافع حاصل از گردشگری را به حداکثر برسانند و در مقابل آثار منفی آن را به حداقل کاهش دهند.

زراعت و دامداری بوده و فعالیت‌های مرتبط با گردشگری به سرعت در تمامی روستاها و محلات دهستان مذکور گسترش یافته است؛ لذا نتایج حاصله این پژوهش نشان می‌دهد که گردشگری توانسته در ساختار اقتصادی روستا این منطقه تأثیر گذار باشد، به صورتی که در امر تأثیرگذاری گردشگری بر شاخص اشتغال، دیدگاه خانوار محلی با میانگین $4/7$ و در شاخص افزایش درآمد با میانگین $4/42$ حاکی از رشد اقتصادی می‌باشد.

در این زمینه باید گفت گردشگری اثرات مثبت خود را در اشکال مختلف اشتغال‌زایی (هم به صورت مستقیم هم غیر مستقیم و القایی) و ایجاد درآمد برای خانوارهای محلی و حتی سازمان‌ها و ادارات ذیربط به نمایش گذاشته است. در بعد ایجاد اشتغال سبب رونق بخش‌های مختلف منجمله ساخت و ساز، فروش و اجاره در بخش مسکن؛ و نیز توسعه واحدهای تجاری در کنار عرضه محصولات تولیدی محلی (کشاورزی و صنایع دستی) شده است. در راستای این تحول، نتیجه غیر مستقیم توسعه گردشگری به شکل جلوگیری از مهاجرت در منطقه خود را نشان می‌دهد. در بُعد درآمدزایی، توسعه گردشگری سبب افزایش درآمد خانوارها شده است. این درآمدها از سرمایه‌گذاری در بخش ساختمان (که خود سبب توسعه مشاغل جانبی و مرتبط اعم از مهندسین، و بخش بازار و نیز فروشندگان لوازم جانبی می‌شود)، عرضه و فروش برخی تولیدات روستایی اعم از تولیدات کشاورزی و صنایع دستی، افزایش قیمت زمین و مسکن، اجاره واحدهای مسکونی به گردشگران به دست آمده است.

در مجموع گردشگری، موجبات رشد و رونق اقتصادی ناحیه مورد نظر را فراهم آورده و در صورت ساماندهی امور و هدایت اصولی و قانونمند گردشگری می‌توان از وضعیت شکل گرفته در راستای تحقق و رسیدن به توسعه اقتصادی در ناحیه، بهره‌برداری نمود.

۷- پیشنهادت

در پایان با توجه به دستاوردهای پژوهش و نیز در

منابع و مآخذ

- ۱- ابراهیمی، عبدالحمید؛ ۱۳۷۶؛ تأثیرات صنعت جهانگردی بر متغیرهای اقتصادی، محیطی، فرهنگی و اجتماعی ایران، مجموعه مقالات نخستین همایش جهانگردی و جمهوری اسلامی ایران، سازمان منطقه آزاد کیش، جلد اول؛
- ۲- اداره کل میراث فرهنگی مازندران؛ ۱۳۸۴؛ راهنمای آثار تاریخی و فرهنگی استان مازندران؛
- ۳- ازکیا، مصطفی؛ ۱۳۸۳؛ توسعه روستایی با تأکید بر جامعه روستایی ایران، تهران نشرنی؛
- ۴- ایران نژادپاریزی، مهدی؛ ۱۳۸۲؛ روش تحقیق در علوم اجتماعی، نشر مدیران؛
- ۵- بهفروز، فاطمه؛ ۱۳۷۸؛ فلسفه روش تحقیق در جغرافیا، انتشارات دانشگاه تهران؛
- ۶- پارک ویون؛ ۲۰۰۹؛ گردشگری روستایی در کره جنوبی، ترجمه حسین نصیر، انتشارات پیام نور؛
- ۷- تقوایی، شاپورآبادی؛ مسعود، علی احمد؛ ۱۳۸۱؛ توسعه منطقه برخوار اصفهان از طریق گسترش توریسم، ماهنامه اجتماعی - اقتصادی جهاد، شماره ۲۵۳؛
- ۸- جان لی؛ ۱۳۷۸؛ گردشگری و توسعه در جهان دوم، مترجم عبدالرضا رکنالدین افتخاری؛
- ۹- خانی، چوپچیان؛ فضیله، شهلا؛ ۱۳۹۱؛ مناسبات جنسیتی در فضاها روستایی و تأثیر آن بر مشارکت زنان (مطالعه مقایسه‌ای دهستان مریدان شهرستان لنگرود استان گیلان و دهستان هولی شهرستان پاوه استان کرمانشاه)؛ پژوهش‌های روستایی، سال سوم، شماره سوم، صص ۱۳۵-۱۵۸؛
- ۱۰- رکن‌الدین افتخاری، قادری؛ عبدالرضا، اسماعیل؛ ۱۳۸۱؛ نقش گردشگری روستایی در توسعه روستایی (نقد و تحلیل چارچوب‌های نظریه‌ای)، مدرس، دوره ششم، شماره ۲؛
- ۱۱- شارپلی، جولیا، ریچارد؛ ۱۳۸۰؛ گردشگری روستایی، ترجمه منشی زاده، رحمت‌اله و نصیری، فاطمه، نشر منشی؛ شریف‌زاده و مرادی نژاد؛ ۱۳۸۱؛ توسعه پایدار و گردشگری روستایی، مجموعه مقالات همایش توسعه پایدار، صص ۱۱۲-۱۱۸؛
- ۱۲- فراهانی، حسین؛ ۱۳۸۵؛ ارزیابی پایداری در نواحی روستایی با تأکید بر عوامل اجتماعی - اقتصادی مطالعه موردی: شهرستان تفرش، پایان نامه دکتری - دانشکده جغرافیا دانشگاه تهران؛
- ۱۳- قادری، اسماعیل؛ ۱۳۸۲؛ نقش گردشگری روستایی در توسعه روستایی پایدار، پایان نامه دکتری، تربیت مدرس؛
- ۱۴- همایون، آناهیتا؛ ۱۳۷۸؛ اکوتوریسم در جهان سوم، موانع و دیدگاه‌ها برای رسیدن به پایداری، ماهنامه جهان هوانوردی و گردشگری، شماره ۳۶؛
- 15- A.E. Luloff, Jeffrey C. Bridger, Alan R. Graefe, Mary Saylor, Kenneth Martin, Richard Gitelson, 1994, Assessing rural tourism efforts in the United States, *Annals of Tourism Research*, Volume 21, Issue 1, 1994, Pages 46-64.
- 16- Dimitrovski, Darko Dragi, Aleksandar Tomislav Todorović, Aleksandar Djordje Valjarević, 2012, Rural Tourism and Regional Development: Case Study of Development of Rural Tourism in the Region of Gruža, Serbia; *Procedia Environmental Sciences*, Volume 14, 2012, Pages 288-297.
- 17- Tianyu Ying, Yongguang Zhou, 2007, Community, governments and external capitals in China's rural cultural tourism: A comparative study of two adjacent villages, *Tourism Management*, Volume 28, Issue 1, February 2007, Pages 96-107.